

РАВНИЩЕ НА ФОРМИРАНОСТ НА КЛЮЧОВАТА КОМПЕТЕНТНОСТ: „ОБЩУВАНЕ НА РОДЕН ЕЗИК“ В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ – СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ

Ирена Христова Райкова

Софийски университет СУ „Св. Климент Охридски“, София

LEVEL OF FORMATION OF THE KEY COMPETENCE: „COMMUNICATION IN MOTHER TONGUE“ IN STUDENTS AT PRIMARY SCHOOL AGE – COMPARATIVE ANALYSIS

Irena Hristova Raykova

Sofia University “St. Kl. Ohridski”, Sofia

** Авторът изказва благодарност към научен проект № 80-10-44 от 22.03.2021 г „Равнище на формираност на ключовата компетентност: „общуване на роден език“ в начална училищна възраст“, който се реализира под научното ръководство на проф. дпн Нели Иванова, за частичното финансиране на настоящата работа.*

Abstract: The aims of the current scientific research are to examine the level of formation of the key competence: communication in mother tongue of the students in primary school according to their teachers and parents. The subject of examination is Bulgarian Language and literature education. The data is collected by the means of the online survey. An important overview on how parents cooperate with teachers as their partners in the learning process of their children is presented. The analysis of the results gives information about the difficulties that learners face in language learning of their mother tongue. Some possible solutions are proposed based on team work and Web 2 tools. Suggested pedagogical practices increase collaboration among students during the learning process and are focused on creation of common products as a result of the students' cooperation.

Keywords: education, research; teachers, parents; comparative analysis, communication in mother tongue; primary aged students

Европейската референтна рамка определя ключовите компетентности като необходими на всеки индивид за неговата „личностна реализация и развитие, пригодност за заетост, социално приобщаване и активно гражданско участие“.¹ Според Ангел Петров, „Фундаментът на компетентностите се изгражда от способностите на индивида успешно: да използва разнообразни средства за ефективно взаимодействие със заобикалящата го действителност; да общува в различни социокултурни сфери на дейност; да поема отговорност за собствените си (речеви и/или неречеви) действия, които осъществява в конкретни ситуации на комуникация“. [1]

За формирането и усъвършенстването на ключовата компетентност: „общуване на роден език“ от първостепенна важност е обучението по български език и литература. В началния етап на основната образователна степен то е „насочено към постигане на базовото равнище на ключовата компетентност, свързана с комуникацията на български език, и към реализиране на междупредметни връзки и комплекс от дейности, подчинени на съвременните ключови компетентности“.²

Цел на настоящето научно изследване е да установи степента на формираност на ключовата компетентност: „общуване на роден език“ у учениците в начална училищна възраст. Обект на изследване – обучението по *Български език и литература*. Изследването е проведено през периода февруари – март 2021 в рамките на научноизследователския проект „Равнище на формираност на ключовата компетентност: „общуване на роден език“ в начална училищна възраст“.

В уводната част на анкетната карта е представена целта на изследването. С включените в анкетата въпроси се изследва мнението на учителите и родителите относно степента на формираност на ключовата компетентност: „общуване на роден език“. Използвани са многовариантни затворени въпроси и скала на

Ликерт. Третата част на анкетата дава статистическа информация за респондентите. Анкетата е разпространена чрез средствата на информационните технологии и е проведена на случаен принцип. Брой респонденти, попълнили анкетата: 140 учители и 100 родители.

Резултати

Степен на затруднение на учениците при изпълнението на следните учебни задачи:

- Открива, определя и използва уместно частите на речта: в много ниска степен – учители 17 (12.1%), родители 12 (12%), в ниска степен – учители 33 (23.6%), родители 9 (9%), в средна степен – учители 41 (29.3%), родители 33 (33%), във висока степен – учители 38 (27.1%), родители 24 (24%), в много висока степен – учители 11 (7.9%), родители – 22 (22%).
- Чете с разбиране: в много ниска степен – учители 15 (10.7%), родители 11 (11%), в ниска степен – учители 36 (25.7%), родители 11 (11%), средна степен – учители 44 (31.4%), родители 29 (29%), във висока степен – учители 32 (22.9%), родители 28 (28%), в много висока степен – учители 13 (9.3%), родители 21 (21%).
- Преразказва кратък повествователен текст: в много ниска степен – учители 17 (12.1%), родители 7 (7%), в ниска степен – учители 31 (22.2%), родители 17 (17%), средна степен – учители 49 (35%), родители 38 (38%), във висока степен – учители 36 (25.7%), родители 26 (26%), в много висока степен – учители 7 (5%), родители 12 (12%).
- Прави самостоятелно изводи и умозаклучения във връзка с изучавано литературно или фолклорно произведение: в много ниска степен – учители 18 (12.9%), родители 5 (5%), в ниска степен – учители 35 (25%), родители 17 (17%), средна степен – учители 48 (34.3%), родители 38 (38%), във висока степен – учители 33 (23.6%), родители 26 (26%), в много висока степен – учители 6 (4.2%), родители 14 (14%).

Анализът на данните показва, че и двете групи респонденти определят като най-трудни за учениците задачите да четат с разбиране и да откриват, определят и използват уместно частите на речта. Според учителите и родителите, учениците се справят добре, когато правят самостоятелно изводи и умозаклучения във връзка с изучавано литературно или фолклорно произведение. Приблизително еднакъв брой респонденти (учители 49/35%, родители 38/38%), от двете групи твърдят, че учениците се затрудняват в средна степен да преразказват кратък текст.

Дейности, организирани от учителите, в които родителите са участвали през изминалата учебна година

Родител/баба/дядо четат на учениците в клас: да – учители 53 (37.9%), родители 7 (7%), не – учители 87 (62.1%), родители 93 (93%). Дейности, свързани с културата, празниците, обичаите и бита на българския народ: тържество, рецитал, подготовка на продукти за Коледен/Великденски базар, викторина и др.: да – учители 114 (81.4%), родители 49 (49%), не – 26 (19.6%), родители 51 (51%). Дейности, свързани с културата, празниците, обичаите и бита на различни народи и етноси: да – учители 95 (67.9%), родители 26 (26%), не – учители 45 (32.1%), родители 74 (74%). Посещение на театър: да – учители 60 (42.9%), родители 16 (16%), не – учители 80 (57.1%), родители 84 (84%). Посещение на музей: да учители 63 (45%), родители 13 (13%), не – учители 77 (55%), родители – 87 (87%).

Тенденция в съвременното образование е да се повиши участието на родителите в училищния живот на децата. Обобщените данни показват ниска степен на участие на родителите в дейностите на класа. Най-популярната форма на педагогическо взаимодействие между ученици, учители и родители, според двете групи респонденти, е участието в дейности, свързани с културата, празниците, обичаите и бита на българския народ. Сред най-рядко организирани съвместни дейности са: родител/баба/дядо четат на учениците в клас и посещение на музей.

Ниво на формираност на езикови, комуникативноречевни, *социокултурни и литературни компетентности на учениците*. Твърденията са оценени от респондентите по пет-степенна скала: за учителите – в много ниска степен, в ниска степен, в средна степен, във висока степен и в много висока степен; за родителите – изцяло несъгласен, по-скоро несъгласен, не мога да преценя, по-скоро съгласен и изцяло съгласен.

Ниво на формираност на езиковите компетентности според учителите. Оформя пунктуационно правилно съобщително, въпросително, подбудително и възклицателно изречение: в много ниска степен – учители 11 (7.9%), в ниска степен – 22 (15.7%), в средна степен – 34 (24.3%), във висока степен – 53 (37.9%), в много висока степен – 20 (14.2%). Прилага подходящи начини за проверка на правописа на думите: в

много ниска степен – 13 (9.3%), в ниска степен – 18 (12.9%), в средна степен – 38 (27.1%), във висока степен – 53 (37.9%), в много висока степен – 18 (12.8%). Разпознават подлога и сказуемото като главни части на изречение: в много ниска степен – 23 (16.4%), в ниска степен – 28 (20%), в средна степен – 37 (26.4%), във висока степен – 38 (27.2%), в много висока степен – 14 (10%). Разграничава простите изречения в състава на сложното по броя на сказуемите: в много ниска степен – 26 (18.6%), в ниска степен – 23 (16.4%), в средна степен – 45 (32.1%), във висока степен – 36 (25.7%), в много висока степен – 10 (7.2%).

Ниво на формираност на езиковите компетентности според родителите. Оформя пунктуационно правилно съобщително, въпросително, подбудително и възклицателно изречение: изцяло несъгласен – 3 (3%), по-скоро несъгласен – 6 (6%), не мога да преценя – 12 (12%), по-скоро съгласен – 41 (41%), изцяло съгласен – 38 (38%). Прилага подходящи начини за проверка на правописа на думите: изцяло несъгласен – 2 (2%), по-скоро несъгласен – 8 (8%), не мога да преценя – 10 (10%), по-скоро съгласен – 52 (52%), изцяло съгласен – 28 (28%). Разпознава подлога и сказуемото като главни части на изречението: изцяло несъгласен – 5 (5%), по-скоро несъгласен – 6 (6%), не мога да преценя – 14 (14%), по-скоро съгласен – 42 (42%), изцяло съгласен – 33 (33%). Разграничава простите изречения в състава на сложното по броя на сказуемите: 8 (8%), по-скоро несъгласен – 8 (8%), не мога да преценя – 20 (20%), по-скоро съгласен – 39 (39%), изцяло съгласен – 25 (25%).

Анкетното проучване показва, че според учителите най-голяма трудност учениците срещат при определяне на подлога и сказуемото като главни части на изречението и при разграничаване на простите изречения в състава на сложното. Най-високо формирано, според двете групи респонденти, е умението на учениците да оформят пунктуационно правилно съобщително, въпросително, подбудително и възклицателно изречение.

Ниво на формираност на комуникативноречевите компетентности според учителите. Прилагат правилата за речева учтивост: в много ниска степен – 13 (9.3%), в ниска степен – 18 (12.9%), в средна степен – 48 (34.2%), във висока степен – 42 (30%), в много висока степен – 19 (13.6%). Ориентират се в комуникативноречевата ситуация (Кой говори? На кого? За какво? Защо? Кога? Как? Къде?) в много ниска степен – 5 (3.6%), в ниска степен – 18 (12.8%), в средна степен – 35 (25%), във висока степен – 54 (38.6%), в много висока степен – 28 (20%). Съчиняват текст: по преживяна случка, по словесна опора, в отговор на въпрос към изучавано литературно/фолклорно произведение и др.: в много ниска степен – 17 (12.1%), в ниска степен – 22 (15.7%), в средна степен – 52 (37.2%), във висока степен – 38 (27.1%), в много висока степен – 11 (7.9%). Извличат информация за езикови и литературни факти от различни текстове: в много ниска степен – 17 (12.1%), в ниска степен – 25 (17.9%), в средна степен – 58 (41.4%), във висока степен – 34 (24.3%), в много висока степен – 6 (4.3%).

Ниво на формираност на комуникативноречевите компетентности според родителите. Прилага правилата за речева учтивост: изцяло несъгласен – 2 (2%), по-скоро несъгласен – 7 (7%), не мога да преценя – 11 (11%), по-скоро съгласен – 38 (38%), изцяло съгласен – 42 (42%). Ориентира се в комуникативноречевата ситуация (Кой говори? На кого? За какво? Защо? Кога? Как? Къде?): изцяло несъгласен – 1 (1%), по-скоро несъгласен – 3 (3%), не мога да преценя – 8 (8%), по-скоро съгласен – 37 (37%), изцяло съгласен – 51 (51%). Съчинява текст: по преживяна случка, по словесна опора, в отговор на въпрос към изучавано литературно/фолклорно произведение и др.: изцяло несъгласен – 5 (5%), по-скоро несъгласен – 5 (5%), не мога да преценя – 14 (14%), по-скоро съгласен – 49 (49%), изцяло съгласен – 27 (27%). Извлича информация за езикови и литературни факти от различни текстове: изцяло несъгласен – 2 (2%), по-скоро несъгласен – 10 (10%), не мога да преценя – 18 (18%), по-скоро съгласен – 51 (51%), изцяло съгласен – 19 (19%).

И двете групи респонденти са посочили като най-високо нивото на формираност на следните умения: прилагат правилата за речева учтивост – учители 61 (43.6%), родители 80 (80%) и се ориентират в комуникативноречевата ситуация – учители 82 (66.6%), родители – 87 (87%). Като по-слабо формираните респондентите са посочили уменията на учениците да съчиняват текст. В средна степен са формираните уменията на учениците да извличат информация за езикови и литературни факти от различни текстове, според учителите. Според родителите, те са формираните в по-висока степен.

Ниво на формираност на социокултурните компетентности на учениците според учителите. Четат правилно и с подходяща интонация произведения (басня, народна песен) на различни култури: в много ниска степен – 13 (9.3%), в ниска степен – 16 (11.4%), в средна степен – 37 (26.4%), във висока степен – 59 (42.1%), в много висока степен – 15 (10.8%). Четат с разбиране текст от хартиена страница и дисплей: в много ниска степен – 15 (10.7%) в ниска степен – 18 (12.9%), в средна степен – 47 (33.6%), във висока степен – 49 (35%), в много висока степен – 11 (7.9%). Откриват основни белези на своята национална иден-

тичност в самостоятелно прочетени литературни и фолклорни произведения: в много ниска степен – 13 (9.3%), в ниска степен – 17 (12.1%), в средна степен – 46 (32.9%), във висока степен – 56 (40%), в много висока степен – 8 (5.7%). Откриват белези на културната различност в изучавани литературни произведения: в много ниска степен – 16 (11.4%), в ниска степен – 17 (12.1%), в средна степен – 57 (40.7%), във висока степен – 43 (30.8%), в много висока степен – 7 (5%).

Ниво на формираност на социокултурните компетентности на учениците според родителите. Чете правилно и с подходяща интонация произведения (басня, народна песен) на различни култури: изцяло несъгласен – 1 (1%), по-скоро несъгласен – 7 (7%), не мога да преценя – 12 (12%), по-скоро съгласен – 50 (50%), изцяло съгласен – 30 (30%). Чете с разбиране текст от хартиена страница и дисплей: изцяло несъгласен – 1 (1%), по-скоро несъгласен – 7 (7%), не мога да преценя – 7 (7%), по-скоро съгласен – 54 (54%), изцяло съгласен – 31 (31%). Открива основни белези на своята национална идентичност в самостоятелно прочетени литературни и фолклорни произведения: изцяло несъгласен – 1 (1%), по-скоро несъгласен – 3 (3%), не мога да преценя – 23 (23%), по-скоро съгласен – 47 (47%), изцяло съгласен – 31 (31%). Открива белези на културната различност в изучавани литературни произведения: изцяло несъгласен – 2 (2%), по-скоро несъгласен – 6 (6%), не мога да преценя – 21 (23%), по-скоро съгласен – 47 (47%), изцяло съгласен – 24 (24%).

Резултатът от изследването показва, че според учителите, 29 (20.7%) от учениците имат ниска или много ниска степен на формираност на уменията да четат правилно и с подходяща интонация произведения на различни култури. Родителите определят като най-слабо формиран са уменията на учениците да откриват белези на културна различност. Голям процент от родителите определят като високо или много високо формирано уменията на учениците да откриват основни белези на своята национална идентичност в самостоятелно прочетени литературни и фолклорни произведения 78 (78%). Значително по-малък е процентът на учителите, 64 (45.7%), които подкрепят това мнение.

Ниво на формираност на литературни компетентности на учениците според учителите. Изразяват емоционално-оценъчно отношение към герои и епизоди в изучавано произведение: в много ниска степен – 10 (7.1%), в ниска степен – 18 (12.9%), в средна степен – 37 (26.4%), във висока степен – 54 (38.6%), в много висока степен – 21 (15%). Аргументират отговора си на въпрос, свързан със съдържанието на художествен и нехудожествен текст: в много ниска степен – 17 (12.1%), в ниска степен – 18 (12.9%), в средна степен – 51 (36.4%), във висока степен – 46 (32.9%), в много висока степен – 8 (5.7%) Познават съдържанието на значими произведения на класиката и съвременната литература за деца и на фолклора, включени в учебното съдържание: в много ниска степен – 24 (17.1%), в ниска степен – 23 (16.4%), в средна степен – 46 (32.9%), във висока степен – 41 (29.3%), в много висока степен – 6 (4.3%).

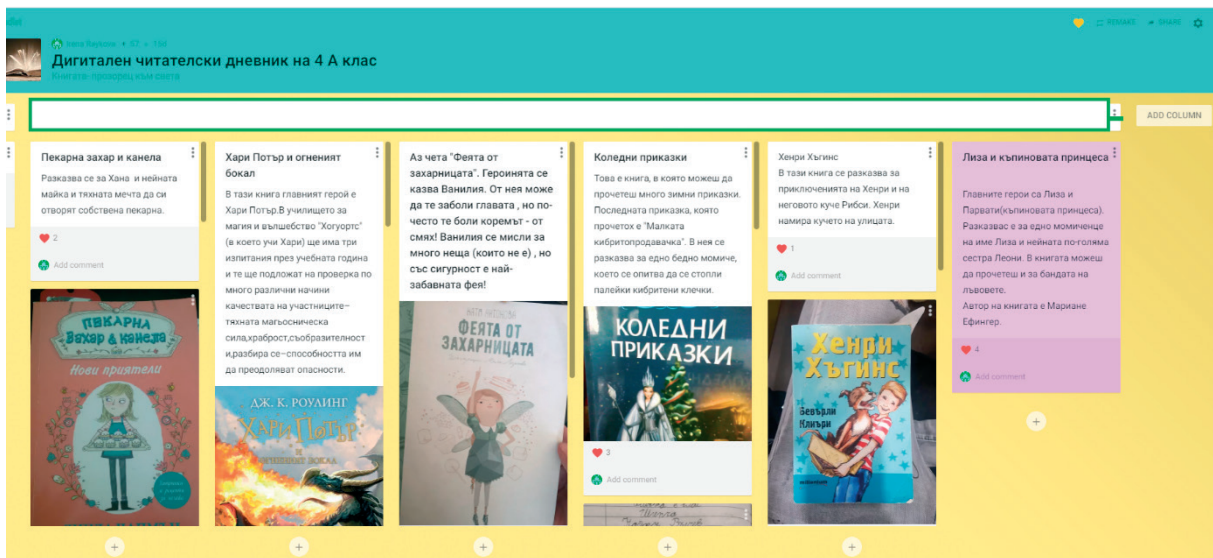
Ниво на формираност на литературни компетентности на учениците според родителите. Изразява емоционално-оценъчно отношение към герои и епизоди в изучавано произведение: изцяло несъгласен – 0 (0%), по-скоро несъгласен – 9 (9%), не мога да преценя – 8 (8%), по-скоро съгласен – 47 (47%), изцяло съгласен – 36 (36%). Аргументира отговора си на въпрос, свързан със съдържанието на художествен и нехудожествен текст: изцяло несъгласен – 2 (2%), по-скоро несъгласен – 11 (11%), не мога да преценя – 17 (17%), по-скоро съгласен – 48 (48%), изцяло съгласен – 22 (22%). Познава съдържанието на значими произведения на класиката и съвременната литература за деца и на фолклора, включени в учебното съдържание: изцяло несъгласен – 2 (2%), по-скоро несъгласен – 12 (12%), не мога да преценя – 25 (25%), по-скоро съгласен – 44 (44%), изцяло съгласен – 17 (17%).

Според учителите, от литературните компетентности най-слабо са формираны уменията на учениците да аргументират отговора на въпрос, свързан със съдържанието на художествен и нехудожествен текст, а според родителите – да познават съдържанието на значими произведения на класиката и съвременната литература за деца и на фолклора. За задълбочаване на читателските представи Нели Иванова препоръчва използване на „система от методически похвати и форми (подборно четене, изразително четене, четене по роли, драматизация, преразказване, словесно обрисване, илюстриране със средствата на изобразителното изкуство, дообрисване, разказ на учителя, въвеждане на допълнителен материал в урока по литература и др.)“ [1]

Резултатите от научното изследване показват средно ниво на формираност на езиковите, комуникативноречевите, социокултурните и литературните компетентности на учениците, според двете групи анкетираните респонденти. За преодоляване на трудностите, които учениците срещат, при формиране и развитие на ключовата компетентност: „общуване на роден език“, предлагам педагогически технологии, които дават възможност за междуучилищно сътрудничество, работа в екипи и креативна употреба на средствата на ИКТ.

Педагогическа технология „Дигитален читателски дневник“ (Фигура 1.)

Може да се прилага и в двете форми на обучение: присъствена и дистанционна. Подходящи електронни ресурси, с които да се реализира: Padlet, Linoit, LearningApps и др. На електронна стена, учителят създава толкова колони, колкото е броят е учениците в класа. Всеки ученик може да представи в своята колона илюстрация на епизод от литературно/фолклорно произведение; препоръка на прочетена книга: да състави писмен текст или да запише кратко видео, в което да сподели впечатленията си и да се аргументира защо препоръчва книгата; да сподели кулинарна рецепта, свързана с празнично-обредните традиции на българския народ и др. Повечето електронни стени предлагат възможност за оставяне на коментар и рефлексия под всяка публикация. Това повишава интерактивността между учениците и допринася за продължаване на общуването във връзка с поставени учебни задачи в извънучилищна среда.

Фигура 1. Дигитален читателски дневник

Дидактическа технология „Коледна елха с благопожелания“.

Електронен ресурс, с който може да се реализира: QR code generator, QR code scanner/reader³. Учениците кодират лични и народни благопожелания във връзка с празника Коледа. Превръщат писмената реч в QR код. Правят колаж като всички благопожелания декорират върху един от символите на Коледа – елхата. За да прочетат благопожеланието, учениците използват четец на QR кодове – безплатно приложение, което предварително е инсталирано на мобилните им устройства (телефони, планшети, смартфони). Дидактическата технология дава възможност за сътрудничеството между различни образователни институции като ученици от различни класни стаи могат да бъдат включени в общ учебен процес, да споделят и да създават общи продукти.

Педагогическа технология „Омагьосана история“ (Фигура 2.)

Подходяща е за формиране на умения у учениците да разказват последователно епизодите на изучавано литературно/фолклорно произведение; да правят подробен/сбит устен преразказ на изучавано литературно/фолклорно произведение; да правят портретна характеристика на литературен герой; да назовават и съпреживяват чувства на героите. Електронен ресурс, с който може да се реализира: Mind designer, Codey Rocky, Ozobot, Veebot и др. Организационна форма на работа: работа в екип.

Работният процес преминава през няколко етапа: запознаване със съдържанието на избрано литературно/фолклорно произведение; разделяне на текста на епизоди; илюстриране на епизодите; позициониране на илюстрациите върху табло, по което се придвижва роботът; програмиране на робота за последователно преминаване от един епизод до друг; устен сбит/подробен преразказ на епизода. Може да се поставят езикови задачи като препятствия за робота: да се провери правописа на думи с правописни особености от текста на преразказваното литературно/фолклорно произведение; да се степенува прилагателно име, което описва качество на героя; да се определят граматическите категории на глаголи, с които се изразяват действията на героя и др.

Фигура 2. „Омагьосана история“

Предложените педагогически технологии са приложими в началния етап на ООС за формиране и развитие на ключовата компетентност: „ощуване на роден език“. Използването им в часовете по български език и литература допринесе за създаване на съвременна образователна среда с използване на цифрови технологии, по-голямо взаимодействие между учениците, работа в екипи, развитие на творческото и критическото мислене на учениците. Дава се възможност за създаване на повече вътрешноредметни и междупредметни връзки, за прилагане на придобитите знания от учениците в нови условия, повишава се мотивацията им за учене.

References:

1. Petrov, A. (2009). Klyuchovata kompetentnost „obshtuvane na roden ezik“ i obuchenieto po balgarski ezik i literatura, sp. Balgarski ezik i literatura, № 2, LiterNet, 08.08.2009, № 8 (117). <https://liternet.bg/publish/apetrov/kliuchovata.htm>
2. Ivanova, I. (2019). Literaturnoto obuchenie v nachalniya etap na osnovnata obrazovatelna stepen. „BG Uchebnik“ EOOD, str. 133

(Endnotes)

1. https://ec.europa.eu/education/policies/school/key-competences-and-basic-skills_bg
2. <https://www.mon.bg/bg/1699> Учебна програма по български език и литература за I клас, МОН, 2016: 1
3. <https://www.qr-code-generator.com>, <https://www.the-qr-code-generator.com>, <https://www.qrcode-monkey.com> и др.